

S-passiv i 1800-tallet

Sune Gregersen
Københavns Universitet

Dansk Sprognævn
10. januar 2022

Oversigt

- 1 S-passiv i moderne dansk
- 2 Undersøgelse af yngre nydansk
  - Metode og materiale
  - S-passiv i ældre grammatikker
  - S-passiv i et 1800-tals-korpus
- 3 Opsamling og åbne spørgsmål

Section 1

S-passiv i moderne dansk

Blive- og *s-*passiv

- **Perifrastisk (*blive-*) passiv:** *blive* + PTCP
  - *blive spist, blive hørt, blive set* osv.
- **Syntetisk (*s-*) passiv:** stamme + (PRÆT-suffiks +) *-(e)s*
  - *spises, høres, ses* osv.
- Også i norsk og svensk, men med anden distribution (se fx Heltoft 2006; Enger 2000; Laanemets 2009; 2013)

Blive- og *s*-passiv, fortsat

- Perifrastisk passiv er den ældste af de to (opr. med *vorde* istf. *blive*)
- *S*-passiv udviklet i løbet af middelalderen, jf. Heltoft & Nielsen (2019: 212ff)
  - REFLEKSIV → ANTIKAUSATIV → PASSIV (se Haspelmath 1990)
- Stadig en del ikke-passive (deponente) *s*-former:
  - *findes, skændes, slukkes, slås* osv.

Forskellen mellem *s*- og *blive*-passiv

- 'Traditionel' analyse (fx hos Lundskær-Nielsen & Holmes 2010):
s-passiv mere 'generel' end *blive*-passiv
  - *s*-passive primært ved habituelle, generiske og stativiske betydninger → forskellen er aspektuel
- 'Modal' analyse (fx Heltoft & Jacobsen 1996; Hansen & Heltoft 2011; Herslund 2002): *s*-passiv mere objektiv end *blive*-passiv
  - *s*-passiven involverer 'a layer of non-speaker consciousness' (Heltoft & Jacobsen 1996: 204) → forskellen er modal

Passiv infinitiv (efter modalverbum)

- (1) Denne postej skal **spises** inden ugens udgang (nødvendighed)
- (2) Denne postej skal **blive spist** inden ugens udgang (løfte)

(Heltoft & Jacobsen 1996: 210)

Passiv præsens

- (3) Der **danses** til det nyeste musik
(hdfglostrup.dk)
- (4) Og så **bliver** der **danset** til god musik
(grindstedseniorbowling.dk)

Passiver i skrift og tale

Tabel 1: Distribution af *s*- og *blive*-passiv (fra Laanemets 2012: 97)

	Aviskorpus			Samtalekorpus		
	<i>s</i> -passiv	<i>blive</i> -passiv	I alt	<i>s</i> -passiv	<i>blive</i> -passiv	I alt
INF	418 (71,7%)	165 (28,3%)	583	551 (76,4%)	170 (23,6%)	721
PRÆS	591 (73,3%)	215 (26,7%)	806	63 (8,9%)	647 (91,1%)	710
PRÆT	14 (3,2%)	417 (96,8%)	431	6 (0,6%)	981 (99,4%)	987

Passiv præteritum

- (5) Skuddet {hørtes / blev hørt} over hele byen.
- (6) Brevene {*skreves / blev skrevet} af ministeren.

Passiv præteritum, fortsat

Tabel 2: Passiv af *høre* og *skrive*

	<i>høre</i>		<i>skrive</i>	
	<i>s-passiv</i>	<i>blive-passiv</i>	<i>s-passive</i>	<i>blive-passiv</i>
INF	<i>høres</i>	<i>blive hørt</i>	<i>skrives</i>	<i>blive skrevet</i>
PRÆS	<i>høres</i>	<i>bliver hørt</i>	<i>skrives</i>	<i>bliver skrevet</i>
PRÆT	<i>hørtes</i>	<i>blev hørt</i>	<i>*skreves</i>	<i>blev skrevet</i>

Passiv præteritum, fortsat

- S-passiv sjælden i præteritum, men svage verber (og visse stærke) kan stadig danne formen:
  - 269 eks. på *hørtes* i *KorpusDK*
  - 44× *spilledes*
  - 39× *vandtes*
  - 14× *toges*
  - Men ikke *skreves, *drakkes, *skødes ...
- Derimod kan de fleste deponente verber danne præteritum, også stærke:
  - *omgikkes* (54), *skændtes* (306), *sloges* (376), *fandtes* (2.000+) ...

Stærke s-passiver

- (7) Etapen **vandtes** af den 30-årige italiener Davide Bramati.
(KorpusDK, 1999 Politiken)
- (8) Han **frigaves** og sendtes i eksil i San Casciano.
(KorpusDK, 2008 Wikipedia)
- (9) I 1941 **toges** et nyt radiohus i Kbh. i brug.
(KorpusDK, 1988 Fakta)

Stærke s-passiver

Tabel 3: Stærke s-passiver efter bøjningsklasse

	INF	PRÆT.AKT	PRÆT s-passiv	Med præfiks? (KorpusDK)
I	<i>skrive</i>	<i>skrev</i>	* <i>skreves</i>	
II	<i>bryde</i>	<i>brød</i>	* <i>brødes</i>	
III	<i>drikke</i>	<i>drak</i>	* <i>drakkes</i>	
	<i>finde</i>	<i>fandt</i>	* <i>fundtes</i>	<i>frifundtes, opfundtes</i> etc.
	<i>vinde</i>	<i>vandt</i>	<i>vandtes</i>	<i>genvandtes, overvandtes</i> etc.
IV	<i>bære</i>	<i>bar</i>	* <i>bares</i>	
V	<i>bede</i>	<i>bad</i>	* <i>bades</i>	
	<i>give</i>	<i>gav</i>	? <i>gaves</i>	<i>frigaves, overgaves</i>
	<i>se</i>	<i>så</i>	<i>sås</i>	<i>ansås, udsås</i>
VI	<i>drage</i>	<i>drog</i>	<i>droges</i>	<i>inddroges, overdroges</i>
	<i>fare</i>	<i>for</i>	* <i>fores</i>	
	<i>jage</i>	<i>jog</i>	? <i>joges</i>	<i>forjoges</i>
	<i>lade</i>	<i>lod</i>	? <i>lodes</i>	<i>overlodes, tillodes</i>
	<i>slå</i>	<i>slog</i>	* <i>sloges</i>	<i>ansloges, foresloges</i>
	<i>stå</i>	<i>stod</i>	* <i>stodes</i>	<i>afstodes, tilstodes</i>
	<i>tage</i>	<i>tog</i>	<i>toges</i>	<i>aftoges, modtoges</i>
VII	<i>gå</i>	<i>gik</i>	* <i>gikkes</i>	
	<i>holde</i>	<i>holdt</i>	<i>holdtes</i>	<i>afholdtes, anholdtes</i>

Hvorfor begrænsninger på stærke *s*-passiver?

- Heltoft (2006): kun verber med identisk PRÆT.IND- og PRÆT.SBJV-stamme i middeldansk kan danne PRÆT *s*-passiv
- Lundquist (2016): PRÆT *s*-passiv kun mulig når der er (delvis) synkretisme ml. PRÆT og PTCP
- Laanemets (2012: 29-32) diskuterer yderligere et par forklaringsforsøg

Spørgsmål for denne undersøgelse

- Har begrænsningerne på *s*-passiv ændret sig historisk?
- Har forholdet mellem PRÆT *s*-passiv og *blive*-passiv ændret sig historisk?

Section 2

Undersøgelse af yngre nydansk

Metode og materiale

- 'Metalingvistisk' undersøgelse af ældre grammatikkers (17.-19. årh.) behandling af PRÆT passiv
  - Hvad siger ældre grammatikere om brugen af s-passiv (især i præteritum)?
- Historisk korpusstudie (primært tekster fra 19. årh.)
  - Tekster af forfattere med forskellig social og uddannelsesmæssig baggrund (dog alle fra øerne)
  - Især tekster med høj frekvens af præteritum (fiktion, selvbiografier etc.)

S-passiv i ældre grammatikker

Undersøgte grammatikker (I)

Tabel 4: Grammatikker ca. 1650-1820

Forfatter	Titel	År	Begr.?
E. Pontoppidan	<i>Grammatica Danica</i>	1668	nej
H. Gerner	<i>Orthographia Danica</i>	1679	nej
J. P. Høysgaard	<i>Accentuered og Raisonnered Grammatica</i>	1747	nej
J. P. Høysgaard	<i>Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax</i>	1752	ja
J. Baden	<i>Forelæsninger over det Danske Sprog</i>	1785	ja
J. Werfel	<i>Dansk Brevbog</i>	1795	nej
J. C. Tode	<i>Neue dänische Grammatik für Deutsche</i>	1797	nej
F. Schneider	<i>Danish grammar, adapted to the use of Englishmen</i>	1803	nej
F. Høegh-Guldberg	<i>Grundlæg ved grammaticalske Forelæsninger for Ungdommen</i>	1814	ja

Undersøgte grammatikker (II)

Tabel 5: Grammatikker ca. 1820-1900

Forfatter	Titel	År	Begr.?
N. L. Høyer	<i>Veiledning i dansk Sproglære</i>	1823	nej
R. Rask	<i>A Grammar of the Danish Language</i>	1830	(ja)
J. Jensen	<i>Forsøg til en dansk Sproglære</i>	1833	ja
E. Bojesen	<i>Kortfattet dansk Sproglære, 3. udg.</i>	1848	ja
J. Heckscher	<i>Anleitung zur Erlernung der dänischen Sprache</i>	1862	ja
E. C. Otté	<i>A simplified grammar of the Danish language</i>	1883	nej
E. Jessen	<i>Dansk Grammatik</i>	1891	ja
M. Matzen	<i>Modersmaalets Sproglære</i>	1893	ja

Hvad siger grammatikkerne om præteritum *s*-passiv?

- Begrænsninger første gang påpeget hos Høysgaard 1752; nævnes i de fleste af grammatikkerne fra det 19. årh.
- Enkelte former udpeges flere steder som ugrammatiske, fx
  - *drakkes (Høysgaard 1752; Bojesen 1848; Heckscher 1862; Matzen 1893)
  - *sanges (Høysgaard 1752; Høegh-Guldberg 1814; Jessen 1891; Matzen 1893)
- Visse former som ikke forekommer i dag, siges at være grammatiske:
  - *skreves* (Werfel 1795; Tode 1797; Høyer 1823; Matzen 1893)
  - *dreves* (Rask 1830; Jensen 1833)
- *S*-passiv nævnes flere steder som den 'bedste' passivkonstruktion – også hos grammatikere som påpeger begrænsninger i præteritum

Forkærlighed for s-passiv

Eine so leichte und so beispiellose höchst wichtige Verwandlung als die eines Activi in ein Passivum, durch Zulegung eines einzigen Buchstaben, giebt der Sprache eine ungemeine Kurze und Kraft, und **ich verdenke es daher den Dänen, daß sie von diesem so ganz eigenthümlichen Passivo nicht täglichen Gebrauch machen**, sondern sich gewöhnlicherweise, wenigstens im Reden, und so gar im feyerlichen Reden auch öfters, eines Hülfswordes bedienen.

(Tode 1797: 132)

Forkærlighed for s-passiv

Da vort Sprog, fremfor saa mange nyere, kan som oftest i Passiv danne Præsens og Imperfect uden Hjelpeverber, **bør vi ei, ved for hyppig en Brug af den os ogsaa tilladelige Dannelsesmaade med Hjelpeverbet blive, bringe hiin Fordeel og Nemhed næsten i Forglemmelse.** Vi sige derfor hellere: ledes og lededes, mættes og mættedes, frelses og frelsedes, end: bliver og blev ledet, bliver og blev mættet, bliver og blev frelset!

(Høegh-Guldberg 1814: 224)

Forkærlighed for s-passiv

... begge Udtryksarter bruges for det meste i Flæng; dog maa herved bemærkes, at **hvor den enkelte Form er i Brug, synes den, som meest eiendommelig for vort Sprog, at fortjene Fortrinnet**

(Jensen 1833: 338)

S-passiv i et 1800-tals-korpus

Et par udfordringer

- Ikke alle digitaliserede tekster er lige velegnede (ingen eller mangelfuld tekstgenkendelse; en del moderniserede udgaver fx i ADL)
- Uopmærkede tekster, derfor semi-manuel excerpering af relevante konstruktioner
  - Søgning efter alle ordformer der ender på -s, og alle eksempler på *blev(e)*
  - Derefter manuel filtrering af passivformer

Analyserede tekster

Tabel 6: Tekstkorpus

Forfatter	Titel	År	Genre	Antal ord
Baggesen	<i>Niels Klim</i> (overs.)	1789	Fiktion (roman)	72.000
Rahbek	Breve til J. P. Mynster	1805-20	Breve	9.000
S. Pedersen	<i>En fæstebondes liv</i>	1809-11	Selvbiografi	49.000
Rask	<i>Undersøgelse ...</i>	1818	Fagtekst	70.000
Andersen	<i>Eventyr</i> , bd. 1	1835-42	Fiktion (eventyr)	73.000
Kollerød	<i>Min Historie</i>	1840	Selvbiografi	150.000
Kierkegaard	<i>Forførerens Dagbog</i>	1843	Fiktion (dagbog)	52.000
Gyllembourg	<i>To Tidsaldre</i>	1845	Fiktion (roman)	61.000
H. Pedersen	”Levnetsbeskrivelse”	1849	Selvbiografi	4.800
Schiern	”Vestmagterne ...”	1854	Fagtekst	40.000
Van Dockum	<i>Gamle Minder</i>	1877	Selvbiografi	52.000

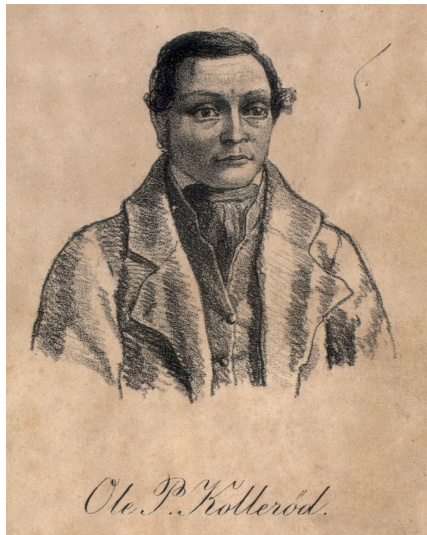
Thomasine Gyllembourg (1773-1856)

Kilde: Wikimedia Commons

Hans Christian Andersen (1805-1875)

Kilde: Store Norske Leksikon

Ole Kollerød (1802-1840)

Kilde: Det Kgl. Bibliotek

C. E. van Dockum (1804-1893)

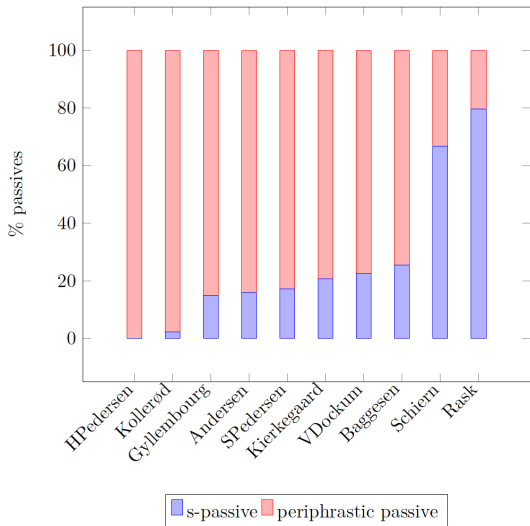
Kilde: Wikimedia Commons

Passiver i materialet

Tabel 7: Passiv præteritum i korpusset

Tekst	s-passiv	<i>blive</i> -passiv	I alt
Baggesen	62 (25,4%)	182 (74,6%)	244
Rahbek	0 (0%)	4 (100%)	4
S. Pedersen	35 (17,2%)	169 (82,8%)	204
Rask	47 (79,7%)	12 (20,3%)	59
Andersen	14 (15,9%)	74 (84,1%)	88
Kollerød	?5 (2,8%)	175 (97,2%)	180
Kierkegaard	7 (20,6%)	27 (79,4%)	34
Gyllembourg	10 (14,9%)	57 (85,1%)	67
H. Pedersen	0 (0%)	50 (100%)	50
Schiern	132 (66,7%)	66 (33,3%)	198
Van Dockum	96 (22,5%)	331 (77,5%)	427

Figur 1: PRÆT *s-* vs. *blive-*passiv i teksterne

Passiver i materialet, fortsat

Tabel 8: Stærke s-passiver i præteritum

Tekst	Stærke s-passiver
Baggesen	(-)fandtes , <i>saaes</i> , <i>-toges</i>
Rahbek	–
S. Pedersen	<i>saaes</i> , <i>-toges</i>
Rask	skreves , <i>-gaves</i> , (-)toges , <i>vandtes</i>
Andersen	brødes , <i>-droges</i> , sloges
Kollerød	? fandtes
Kierkegaard	<i>-lodes</i>
Gyllembourg	-brødes , grebes , <i>saaes</i>
H. Pedersen	–
Schiern	brødes , -bødes , <i>-droges</i> , (-)gaves , <i>-saaes</i> , -sloges , (-)toges
Van Dockum	-bares , (-)bødes , fandtes , (-)gaves , <i>-lodes</i> , <i>-saaes</i> , (-)toges

Passiv eller deponent: *findes* 'blive fundet; være'

- (10) Men da der ikke **fandes** noget af di genstande, saa benægte ieg det
(Kollerød, s. 129)
- (11) Vel var der in kniv i aresten, som ieg for det mest gemt hos mig; men den hørde ellers Vorm tel, som hand ogsaa selv sagde den gang, som ieg blev fessenteert, og den **fantes** hos mig.
(Kollerød, s. 228)

Eksempler: skreves (I), *-brødes* (II), *-bares* (IV)

- (12) ... og i Dorisk hvor de dobbelte Bogstaver ikke vare optagne **skreves** ligefrem $\sigma\delta$
(Rask, s. 166)
- (13) Jævnligent **afbrødes** ogsaa deres Eensomhed af Besøg.
(Gyllembourg, s. 140)
- (14) Forfriskninger **ombares** af coquette og nydelige Cafétières
(Van Dockum, s. 235)

Section 3

Opsamling og åbne spørgsmål

Begrænsninger på s-passiv

- Begrænsninger på præteritum s-passiv nævnes i flere grammatikker i perioden 1750-1900
- Nogle stærke former nævnes gennemgående som ugrammatiske, fx *drakkes og *sanges
- Andre former dokumenteret i 18. og 19. årh. som ikke forekommer i dag, fx *brødes*, *-bares*, *grebes*, *skreves*, *fandtes* 'blev fundet'

Præteritum *s*-passiv som et skriftsprogspænomen?

- Moderne talesprog: Præteritum *s*-passiv forekommer næsten ikke (jf. Laanemets 2012)
- I 1800-tallet: Stort set fraværende hos Kollerød og H. Pedersen, meget hyppig i de akademiske tekster
  - Dette bør dog sammenholdes med et større korpus
- Formen mulig ved visse ”Sammensatte skriftsproglige stærke verber” (Hansen & Heltoft 2011: 752) hvor den ikke forekommer ved simpleksverbet, fx *fastsloges* vs. *sloges
- Visse grammatikere i 1800-tallet opfordrer til at bruge formen
  - Kan dette have haft konsekvenser i undervisningen? (Og kan det mon undersøges?)

Nogle åbne spørgsmål

- Fordeling i forskellige tekstgenrer i det 19. årh.
  - Helst også flere uformelle eller 'talesprogsnære' tekster – forslag modtages gerne!
  - ... og forskellige teksttyper af samme forfatter. Bruger Rask fx lige så meget *s*-passiv i private tekster som i prisopgaven?
- Mere systematisk oversigt over de belagte former i et større korpus
  - Hvornår forsvinder *brødes*, *skreves* etc.? Hvornår er de først belagt?
- Sammenligning af *s*-passiv i traditionelle dialekter
  - Både trad. bornholmsk (Pedersen 2013) og sydslesvigsk (Bjerrum & Bjerrum 1974: 27) afviger fra rigsmål – hvordan forholder dette sig i andre dialekter, og hvad kan det fortælle os om *s*-passivens udvikling?

Litteratur I

- Bjerrum, Marie & Anders Bjerrum. 1974. *Ordbog over Fjoldemålet*. 2 bd. (Udvalg for Folkemaals Publikationer A. 26). Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 2019. *KorpusDK*.
<https://korpus.dsl.dk>.
- Enger, Hans-Olav. 2000. Verbendelsen -s i norsk bokmål: bøying eller avledning? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18. 9–36.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 2011. *Grammatik over det Danske Sprog*. 3 bd. Copenhagen: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Haspelmath, Martin. 1990. The grammaticization of passive morphology. *Studies in Language* 14(1). 25–72.
- Heltoft, Lars. 2006. Grammaticalisation as content reanalysis: The modal character of the Danish s-passive. I Ole Nedergaard Thomsen (red.), *Competing models of linguistic change: Evolution and beyond* (Current Issues in Linguistic Theory 279), 269–288. Amsterdam: John Benjamins.

Litteratur II

- Heltoft, Lars & Lisbeth Falster Jacobsen. 1996. Danish passives and subject positions as a mood system: A content analysis. I Elisabeth Engberg-Pedersen, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (red.), *Content, expression and structure: Studies in Danish functional grammar* (Studies in Language Companion Series 29), 199–234. Amsterdam: John Benjamins.
- Heltoft, Lars & Marita Akhøj Nielsen. 2019. Fra gammeldansk til nutidsdansk. I Ebba Hjorth, Henrik Galberg Jacobsen, Bent Jørgensen, Brigitte Jacobsen, Merete Korvenius Jørgensen & Laurids Kristian Fahl (red.), *Dansk Sproghistorie 3: Bøjning og bygning*, 129–225. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Herslund, Michael. 2002. *Danish*. (Languages of the World/Materials 382). London: LINCOM.
- Lundquist, Björn. 2016. The role of tense-copying and syncretism in the licensing of morphological passives in the Nordic languages. *Studia Linguistica* 70(2). 180–220.

Litteratur III

- Lundskær-Nielsen, Tom & Philip Holmes. 2010. *Danish: A comprehensive grammar*. 2. udg. Abingdon: Routledge.
- Laanemets, Anu. 2009. The passive voice in written and spoken Scandinavian. *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 49. 144–166.
- Laanemets, Anu. 2012. *Passiv i moderne dansk, norsk og svensk: Et korpusbaseret studie af tale- og skriftsprog*. Tartu: University of Tartu. (PhD afh.).
- Laanemets, Anu. 2013. The passive voice in spoken and written Danish, Norwegian and Swedish: A comparative corpus-based study. *Languages in Contrast* 13(1). 67–89.
- Pedersen, Karen Margrethe. 2013. Brugen af s-passiv i traditionelt bornholmsk. I Simon Borchmann, Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard, Ole Togeby & Peter Widell (red.), *Gode ord er bedre end guld: Festskrift til Henrik Jørgensen i anledning af 60-års dagen*, 337–355. Aarhus: Aarhus Universitet.

Tak for opmærksomheden!